

بررسی جایگاه شیعه در مصر از آغاز تا کنون

6:57 PM Saturday, July 01, 2023

بررسی جایگاه شیعه در مصر از آغاز تا کنون^۱

مقدمه

و با توجه به وجود گرایش‌های معتدلی همچون تصوف و وجود عناصری همچون قبور برخی از وابستگان به اهل بیت (علیهم‌السلام) در این کشور و در نتیجه محبت به اهل بیت (علیهم‌السلام) چنین زمینه‌ای همواره در مصر موجود بوده است.

جالب آن که وهابیان و سلفیان نیز به نقش مصر در جهان اسلام به خوبی پی برده و با دو انگیزه و هدف سعی در نفوذ در محافل علمی این کشور به ویژه الازهر دارند:

نخست: نفوذ اندیشه‌های سلفی در الازهر و در نتیجه تأثیرگذاری در جامعه مصر و جهان اسلام؛

مصر یکی از مهم‌ترین کانون‌های تأثیر گذاری علمی در جهان اسلام است، به همین سبب نیز جایگاهی کلیدی در نگرش به تشیع در حوزه بین الملل اسلامی دارد. مواضع اندیشمندان و علمای مصر عموماً و الازهر خصوصاً نسبت به تشیع، در نگاه و اتخاذ مواضع اهل سنت نه تنها در قاره افریقا، بلکه سراسر جهان اسلام نسبت به تشیع نقشی کلیدی ایفا می‌کند.

از طرف دیگر تاریخ نشان داده است هر زمانی که شرایط برای تعامل با شیعه در مصر فراهم شده است، مصریان گام‌های مهمی در این عرصه برداشته‌اند

۱. برگرفته از مجموعه «الازهر شناسی» / سید مهدی علیزاده موسوی

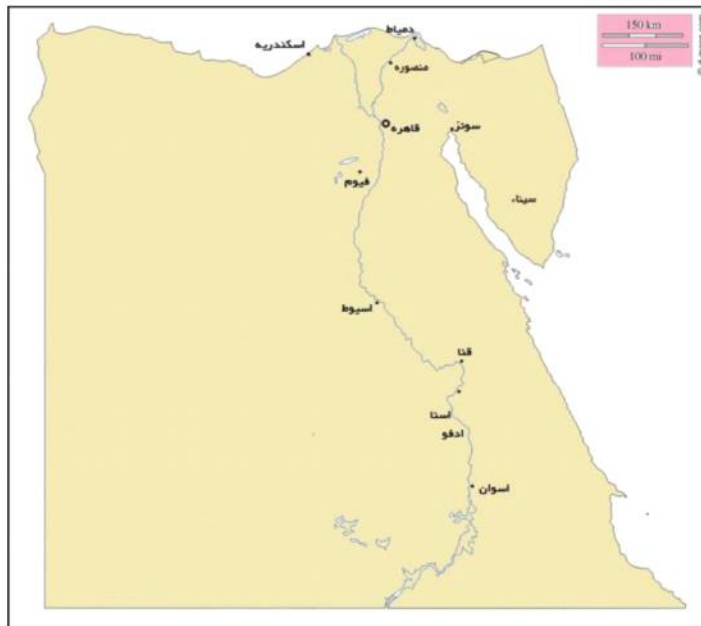
تعامل با این دانشگاه را مورد مطالعه و بررسی قرار خواهد داد.

۱. پیشینه تشیع در مصر

مصدر در سال ۲۰ ق. به فرماندهی عمرو بن عاص فتح شد. در میان لشکر اسلام برخی از چهره‌های بزرگ شیعه که در ردیف یاران نزدیک امام علی علیه السلام شمرده می‌شدند همچون ابوذر غفاری، ابوایوب انصاری و مقداد بن اسود نیز حضور داشتند. این نخستین حضور شیعیان در تاریخ مصر است. همچنین عمار یاسر نیز پس از فتح مصر و در دوره

دوم: گسترش شیعه هراسی و شیعه ستیزی در میان اندیشمندان مصری به ویژه الازهر برای مقابله جهانی با شیعه.

بدین رو معرفت شیعه بر آن است که در دو شماره به این مهم پردازد. در این شماره به جایگاه و وضعیت گذشته و حال تشیع در مصر پرداخته و سیر تحول و تطور تشیع را در این کشور بازشناخته است. شماره بعد به مهمترین مرکز علمی و دینی این کشور، یعنی دانشگاه الازهر خواهد پرداخت و رابطه این دانشگاه را با شیعیان و تشیع در طول تاریخ وامی‌کاود و راهبردهای

ابی بکر، امویان بر مصر حاکم شدند، اما هرگز گرایش‌های شیعی در این سرزمین از میان نرفت.^۶ بعد از سقوط امویان و روی کار آمدن عباسیان، فرزندان حسن بن علی علیه السلام مردم مصر را به بیعت با خویش فراخواندند. علی بن محمد بن عبدالله، نخستین علوی بود که به مصر گام نهاد و خالد بن سعید، عهده دار فراخواندن مردم به بیعت با او گردید. این مرد از شیعیان خاص علی علیه السلام بود. حتی دوری مصر از مرکز خلافت و همچنین تمایل مردم به اهل بیت پیامبر و علویان سبب شد، برخی از قیام کنندگان علوی این منطقه را برای شورش علیه حکومت مرکزی برگزینند. برخی از قیام‌های علویان که در مصر صورت گرفت عبارتند از: قیام علی بن محمد، برادر نفس زکیه، در سال ۱۴۵ قمری که با شکست مواجه شد،^۷ قیام احمد بن ابراهیم بن عبدالله بن طباطبا در ۲۵۴ قمری در صعید،^۸ قیام احمد بن محمد بن عبدالله بن طباطبا در سال ۲۵۵ قمری در نزدیکی اسکندریه،^۹ و همچنین قیام ابراهیم بن محمد، از نوادگان امام علی علیه السلام، معروف به ابن صوفی، در سال ۲۵۶ قمری در زمان

۶. وردانی، شیعه در مصر، ۱۳۸۲ ش، ص ۱۷۱.

۷. مقریزی، المواعظ و الاعتبار، ۱۴۲۴ ق، ج ۴، ص ۳۸۵.

۸. همان ص ۳۸۵.

۹. همان ص ۳۸۶.

خلافت عثمان در مصر ساکن شد.^۱

امام علی علیه السلام در دوره خلافت خود، ابتدا قیس بن سعد بن عباده را به مصر فرستاد و بیشتر مردم مصر، جز گروهی از طرفداران عثمان، با حضرت علی علیه السلام بیعت کردند.^۲ چندی بعد، محمد بن ابی بکر به دستور ایشان به جای قیس بن سعد، به حکومت مصر منصوب شد.^۳ حضرت در حکم محمد بن ابی بکر خطاب به وی فرمودند:

«تو را برای فرمانروایی به جایی می‌فرستم که نزدیک‌ترین افراد به من هستند. آنان اهل مصرند.»^۴

در زمان حکومت حضرت علی علیه السلام جز منطقه‌ای به نام «خربتا» تمام سرزمین مصر تحت سیطره آن امام بود. اما در زمان وی، لشکر معاویه به رهبری عمروعاص به مصر حمله کرد، محمد بن ابی بکر را کشت و آن سرزمین را تصرف نمود.^۵

هرچند پس از کشته شدن محمد بن

۱. ناصری طاهری، فاطمیان در مصر، ۱۳۷۹ ش، ص ۹۷۰ جلیلی، «گرایش‌های شیعی در مصر تا میانه سده سوم هجری»، ص ۶۸ پاک‌آیین، «مودة آل البيت علیهم السلام فی مصر»، ص ۲۱۸؛ همچنین ببینید: ابن تغری بردی، النجوم الزاهرة، ۱۳۸۳ ق، ج ۱، ص ۲۲.
۲. بلاذری، انساب الاشراف، ۱۹۹۶ م، ج ۲، ص ۳۸۹.
۳. الطبری، تاریخ الطبری، بیروت، ج ۴، ص ۵۵۴-۵۵۵؛ ابن تغری بردی، النجوم الزاهرة، ۱۳۸۳ ق، ج ۱، ص ۱۰۷.
۴. مجموعه اسناد مصر، مؤسسه اندیشه سازان نور.
۵. ابن تغری بردی، النجوم الزاهرة، ۱۳۸۳ ق، ج ۱، ص ۱۰۷-۱۱۱.

حکومت طولونیان بر مصر، در منطقه صعید!

مقریزی (۷۶۶-۸۴۵ ق.)، مورخ مشهور مصری در المواعظ و الاعتبار نقل می‌کند: پس از آنکه در عاشورای ۳۵۰ قمری، شیعیان در مزار کلثوم، از نوادگان امام صادق (علیه السلام) جمع شدند و به عزاداری پرداختند، مأموران اموی به آنها حمله کرده و بسیاری را کشتند و پس از آن فشار بر شیعیان افزایش یافت؛ تا آنجا که برای آزمودن مردم از آنها می‌پرسیدند «دایات کیست؟» و اگر پاسخی غیر از «معاویه» می‌شنیدند، آنها را مجازات می‌کردند؛ چرا که معتقد بودند معاویه، «خال المؤمنین»، یعنی دایی مؤمنان است.^۱ به گفته مقریزی، در این دوران، نادانی در روز جمعه بر در جامع عتیق فریاد می‌زدند که معاویه دایی مؤمنان است و مناقب او را برمی‌شمردند.^۲

در عصر فاطمیان، مذهب شیعه در مصر فراگیر شد و عموم مردم به فرقه شیعه اسماعیلیه گرویدند. هرچند اسماعیلیان پس از امام صادق (علیه السلام) به امامت اسماعیل که در دوران حیات امام صادق (علیه السلام) از دنیا رفت اعتقاد دارند و بسیاری از عقاید آنان با عقاید شیعه اثنی عشری مخالف است،

۱. ابن خلدون، تاریخ، ۱۹۸۸ م، ج ۴، ص ۳۹۲.
۲. مقریزی، المواعظ و الاعتبار، ۱۴۲۴ ق، ج ۴، ص ۳۸۷.
۳. همان، ص ۳.

اما حضور آنان در مصر منجر به برخی از اعمال مشترک میان شیعه اثنی عشری و اسماعیلی گردید که برخی عبارتند از:

- الف - «حی علی خیر العمل» در اذان؛
- ب - آشکار شدن احادیث و روایاتی که بر افضلیت امام علی و اهل بیت علیهم السلام دلالت داشت؛
- ج - اضافه شدن مناسبت‌هایی مانند عاشورا، جشن‌های نیمه شعبان، غدیر، میلاد امام علی (علیه السلام) و سایر ائمه علیهم السلام به مراسم و مناسبت‌های مصری‌ها؛

د- تشکیل مجالس برای یادگیری علوم اهل بیت (علیهم السلام)^۴

ضریح رأس الحسین در قاهره

مصریان در دوره خلیفه العزیز، پنجمین خلیفه فاطمی، نخستین بار سوگواری برای امام حسین (علیه السلام) را در روز عاشورا

۴. خطط، ج ۱، ص ۲۷۰ - ۲۷۱.

دشوارترین دوران‌ها برای شیعیان اعم از اسماعیلیه و اثنی عشری بود. صلاح الدین در دورانی که فاطمیان به شدت ضعیف شده بودند، به وزارت این دولت رسید و از همان ابتدا فعالیت‌های شیعه ستیزانه خود را آغاز کرد. وی در سال ۵۶۵ قمری ابتدا جمله «حی علی خیر العمل» را از اذان حذف کرد، سپس دستور داد تا نام تمام خلفای راشدین در خطبه‌ها گفته شود؛ همچنین در نسب فاطمیان نیز تشکیک کرد.^۳

وی همچنین قاضیان شیعه را از شهرهای مصر برکنار و به جای آن قضات سنی شافعی را جایگزین نمود. در تاریخ یازدهم جمادی‌الثانی سال ۵۶۶ قمری منصب قاضی القضاة به صدرالدین عبدالملک بن عیسی بن مارانی شافعی سپرده شد.^۴

در شب عاشورای سال ۵۶۷ قمری پس از مرگ عاصد - آخرین خلیفه فاطمی - صلاح الدین پایان سلسله فاطمی را اعلام کرد و خود را حاکم مصر معرفی نمود. با آغاز حکومت صلاح الدین دوره تلخ و تاریک تشیع در مصر آغاز گشت و بار دیگر پرچم سیاه عباسیان افراشته شد. صلاح الدین در دوران حکومت خود

تجربه کردند.^۱ مقریزی در مورد سوگواری مصریان برای امام حسین علیه السلام چنین گزارش می‌دهد: «اداره‌های دولتی و مغازه‌ها و محل‌های تجارت، سه روز مانده به عاشورا تعطیل می‌شد و فقط ناوایی‌ها به فعالیت می‌پرداختند.»^۲

مقام حضرت زینب در مصر

دوران صلاح الدین ایوبی یکی از

۳. مقریزی، المواعظ و الاعتبار بذکر الخطط، ج ۲، ص ۲۷۱ - ۲۷۲.
۴. ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۱۱، ص ۳۳۶.

۱. خطط، ج ۱، ص ۴۲۷.
۲. خطط، ج ۲، ص ۵۷؛ ابوشامه، الروضتین، ج ۱، ص ۱۰.

در دو جبهه با شیعه و حرکت‌های شیعی
مقابله کرد:

نخست: نظامی؛

دوم: فرهنگی.

هنگامی که صلاح الدین به قدرت رسید، با توجه به علاقه مردم مصر نسبت به مذهب شیعه اسماعیلی حرکت‌های گوناگونی در برابر صلاح الدین ایوبی آغاز شد که توسط او به شدت سرکوب گردید؛ از آن جمله می‌توان به شورش عماره یمنی^۱ و قیام علیه وی در صعيد مصر اشاره کرد.^۲

در حوزه فرهنگی وی توجه ویژه‌ای به علمای اهل سنت داشت^۳ و مدارس متعددی برای مذاهب مختلف به ویژه شافعیان تأسیس کرد^۴ و در مقابل با تمامی مظاهر فرهنگی شیعیان از جمله الازهر به مقابله پرداخت.^۵

در قرن هفتم، هم‌زمان با شکل‌گیری حکومت مماليك (۶۴۸ ق.) و برکناری خلافت عباسی به دست مغولان (۶۵۶ ق.)، شیعه در مصر، شام و حجاز، حوزه حکومت مماليك، حضوری

۱. ابن واصل، مفرج الكروب فی اخبار بنی ایوب، ج ۱، ص ۲۴۵.

۲. محمد سهیل طقوش، دولت ایوبیان، ص ۳۵.

۳. ابن خلیکان، وفیات الاعیان، ج ۷، ص ۲۰۷.

۴. عبدالله ناصری، فاطمیان در مصر، ص ۹۹.

۵. همان.

چشمگیر داشت. در مصر، سیاست‌های مذهبی و تند ایوبیان آزار شیعیان را در پی داشت؛ اما به نظر عبدالفتاح عاشور^۶، تاریخ‌نگار معاصر مصر، با وجود این آزارها، شیعه در اوایل حکومت مماليك، همچنان فعال بود و در مصر نقش مؤثر داشت. قیام‌های شیعیان در این عصر که واکنشی به فشارهای مماليك به شیعیان بود، مؤید این مطلب است.

در مصر، مرکز حکومت مماليك، شیعیان با مشاهده اقدامات مماليك در مواجهه با تشیع، قیام‌هایی شکل دادند. عرب‌های منطقه الصعید نخستین قیام شیعی را به رهبری شریف حصن الدین ثعلب، در ۶۵۱ قمری، در زمان الملک المعز آیبک، دومین سلطان مماليك (۶۴۸-۶۵۵ ق.) صورت دادند. شریف حصن الدین ثعلب از نسل جعفر بن ابی‌طالب بود که ضمن نکوهش ایوبیان، خود را شایسته‌تر از غلامان (مماليك)، برای حکومت می‌دانست. وی توانست بیعت بسیاری از اعراب را به دست آورده، سپاه بزرگی فراهم و از سفر بازرگانان و دیگران جلوگیری کند و راه‌های زمینی و دریایی را ببندد؛ اما آنها در نبرد با مماليك شکست خوردند

۶. سعید عبدالفتاح (بی‌تا)، مصر و الشام فی عصر الايوبیین و المماليك، بیروت: دارالنهضة العربية.

بود. در این سال، عالمی شریف از سلالة علی بن ابی طالب علیه السلام دستگیر شد که قصد داشت به کمک اعراب مصر و سوریه، حکومت را به فردی از سلالة پیامبر صلی الله علیه و آله برگرداند؛ اما پیش از صورت دادن حرکتی دستگیر شد. این گروه ضمن اعتراف به این کار، با دلیری تصریح کردند که قصد داشتند بر اساس سنت، به تکلیف عمل کنند. آنان پس از شکنجه، به اعدام محکوم و کشته شدند.^۵ قیام این عالم شیعی علوی نمودار این واقعیت است که حتی با گذشت حدود یک قرن و نیم از شکل گیری حکومت، شیعیانی در این دیار بودند که او به همکاری آنها امید داشت.

در میان سلاطین مملوک، بیبرس - چهارمین حاکم و پایه گذار حقیقی ممالیک - بیش از همه، با شیعیان دشمنی می کرد. او که تحت تأثیر فقیهان حنبلی بود، برای مقابله با شیعیان، فقط چهار مذهب حنفی، مالکی، شافعی و حنبلی را تأیید و دیگر مذاهب را تحریم کرد و جز از این چهار مذهب، کسی را به قضاوت، امارت، تدریس و... نمی گماشت. این اقدامات او برای تضعیف فعالیت های شیعه در

و گریختند. ملک عزالدین آیبک، با وعده های فراوان، آنها را فریفت و امان داد؛ اما هنگامی که حصن الدین ثعلب با یاران خود، به خدمت او رسید، حصن الدین را دستگیر کرد و به زندان اسکندریه فرستاد^۱ و همه^۲ ۱۶۰۰ یار او را اعدام کرد.^۳

دومین قیام شیعیان، در زمان سلطنت بیبرس رخ داد. او از شیعیان کینه و با آنان دشمنی شدیدی داشت^۳ و همین امر یک شیعی زاهد مسلک را به قیام واداشت؛ کسی که اصل او را از کوران اسفرا این می دانند و قصد داشت خلافت فاطمیان را در قاهره احیا کند؛ اما حرکت او نیز به سرانجامی نرسید و در ۶۵۸ قمری سرکوب شد.^۴

قیام شیعی دیگری که در مقابل فرماندهی ممالیک صورت گرفت، ولی در نطفه خفه شد، در زمان سلطان برقوق (۷۸۴-۸۰۱ ق.)، از ممالیک برجی، در سال ۷۹۱ قمری

۱. احمد بن علی مقریزی، السلوک لمعرفة الدول الملوک، ج ۱، ص ۳۸۶-۳۸۸، به کوشش محمد مصطفی زیاده، قاهره: مطبعة دارالکتب المصرية، ۱۹۳۶.

۲. عبدالمنعم محمد حسین، جوانب من تاریخ مصر فی عصری الایوبیین و الممالیک، ص ۱۵۹، دارالمعرفة الجامعية.

3. Muir, William, The Mamluke or Slave Dynasty of Egypt, p.30, London: Smith, Elder & Co. 15 Water. Place, 1896.

۴. احمد بن علی مقریزی، السلوک لمعرفة الدول الملوک، ج ۱، ص ۴۴۰، به کوشش محمد مصطفی زیاده، قاهره: مطبعة دارالکتب المصرية، ۱۹۳۶.

3. Muir, p. 30.

این دوره بود.^۱ پیگیری همین سیاست در حکومت دیگر سلاطین مملوک باعث شد در اواخر عصر مماليك، اثر چندانی از تشیع در مصر باقی نماند. بیسرس عامل قدرت و رسمیت یافتن مذهب حنبلی بود و همو شخصی را به منزله قاضی مکتب حنبلی در قاهره تعیین کرد. قاضیان حنبلی، در این شهر، همانند همکاران پیشین خود در بغداد باعث می‌شدند احساسات پیروان دیگر مذاهب تحریک و در آنها حسادت ایجاد شود؛ زیرا ادعا می‌کردند عالمان حنبلی نمایندگان واقعی عقاید پیامبر اسلام ﷺ هستند.^۲

است. وی مخالف حضور اجانب به ویژه فرانسویان در مصر بود و مردم را به جهاد دعوت می‌کرد و اطاعت ناپلئون بناپارت را نپذیرفت. بعد از خروج فرانسویان با حضور خورشید پاشا والی عثمانی در مصر نیز مخالف بود. زیرا خورشید پاشا مردی سفاک و خونریز بود. سید عمر مکرم فرمانده نهضت مردمی بر ضد پاشا بود که توانست وی را زندانی کرده و مصر را به محمد علی پاشا بسپارد.^۳ برخی از نویسندگان مصری همچون صالح وردانی وی را متمایل به تشیع معرفی می‌کنند.^۴

صالح الوردانی

از سوی دیگر حضور بیگانگان در مصر باعث همدلی بیش‌تر بین مذاهب و همکاری و همیاری با هم در مقابله با کفر و استعمار می‌گردید، در این

در طول حکومت ایوبیان و مماليك جامعه شیعه آسیب بسیاری دید. اما در دوره عثمانی که می‌توان آن را دوره گذار به عصر حاضر نام نهاد، گرایش به تصوف در مصر گسترش زیادی یافت و با توجه به جایگاه اهل بیت در نزد صوفیه، فضا برای حضور شیعه نیز افزایش یافت. در دوران عثمانی از سید عمر مکرم از سادات حسنی یاد شده که نقیب علویان مصر است. وی اهل اسیوط و از رجال سیاسی و نامی مصر

۱. محمود رزق سلیم، عصر سلاطین المماليك و نتاجه العلمی و الادبی، ج ۱، ص ۲۸، قاهره: المطبعة النموذجية، ۱۹۶۲.

۲. بروکلیمان، کارل، تاریخ ملل و دول اسلامی، ص ۲۳۹، ترجمه هادی جزائری، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۳ ش.

۳. علی جواهر کلام، تاریخ مصر و خاندان محمد علی بزرگ، ص ۱۸۴-۱۸۵.

۴. صالح الوردانی، الشیعه فی مصر، ص ۸۴-۸۶.

که به زعم آنان ماهیتی شیعی داشت را یکی از مهمترین تهدیدات ملی خود قلمداد می کرد. جنگ ایران و عراق و حمایت مصر از عراق، بر تنوع اختلافات میان ایران و مصر دمید و وضعیت را به مراتب سخت تر و دشوارتر نمود.^۱

از این رو برای مقابله با نفوذ اندیشه انقلابی ایران و همچنین جلوگیری از تأثیر انقلاب بر شیعیان این کشور، سه راهبرد را در پیش گرفت:

۱. ایجاد تفرقه میان شیعیان و سایر فرقه اسلامی؛
۲. ترویج ایران هراسی و ایران ستیزی؛
۳. بهره برداری ابزاری از سلفیه و وهابیت برای مقابله با تشیع.

پس از ترور انور سادات، در نظام حسنی مبارک، شیعیان تحت شدیدترین فشارها و محرومیت ها، قرار گرفتند. فشار سیاسی و محرومیت های اجتماعی سبب شد که شیعیان در عقاید و آرای خود روش تقیه را پیش گرفتند و عملاً از حضور در فضای سیاسی و اجتماعی مصر محروم شدند.

از نگاه مبارک، شیعیان قبل از آن که مصری باشند، ایرانی بودند و به همین سبب هیچ گونه تعلقی به مصر نداشتند و منافع

۱. ابراهیم ایشاک، محقق مؤسسه حقوق فردی در مصر.

دوره با حضور شیعیانی همچون سید جمال الدین اسد آبادی در سال ۱۲۸۸ قمری در مصر و افکار او در آنجا تشیع رونق تازه ای گرفته و گرایش به تشیع در مصر جوانه ای دیگر زد.

۲. انقلاب اسلامی ایران و

شیعیان مصر

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شمسی تأثیری عمیق در مصر برجای گذاشت و بر سرعت فعالیت های جریان های اسلام گرا که از دهه ۳۰ و مشخصاً با حسن البنا شروع شده بود، افزود. تقریباً دو سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، انور سادات در ۱۹۸۱ توسط خالد استامبولی عضو گروه الجهاد مصر ترور شد و دولت مصر نوک فکری این عملیات را به سوی ایران نشانه رفت. از طرف دیگر مصر میزبان شاه مخلوع ایران گشت و این احساسات مردم ایران و همچنین حاکمیت را جریحه دار کرد. در این میان وابستگی حکومت مصر به غرب و ارتباط نزدیک مصر با رژیم صهیونیستی از یک سو و غرب ستیزی و دشمنی جمهوری اسلامی ایران با اسرائیل، از سوی دیگر، سبب شد روابط ایران و مصر به شدت تیره شده و ارتباط دیپلماتیک بین دو کشور کاملاً قطع شود. دولت مصر، صدور انقلاب ایران

ایران را بر منافع ملی مصر ترجیح می‌دادند. وی در مصاحبه‌ای که در سال ۲۰۰۶ با شبکه العربیه انجام داد، رسماً به این مسأله اشاره کرد و به همین سبب آنان را خائن و مزدور می‌شمرد.

در این دوران همه مراسم مذهبی شیعیان تعطیل شد و بر اثر اتهامات واهی از جمله تلاش برای برهم زدن امنیت ملی، همکاری با گروه‌های فلسطینی و تلاش برای تشکیل سازمان‌ها و تشکلات شیعی در مصر، شیعیان بازداشت و زندانی می‌شدند.

آنچه بر این فضا و التهاب بیشتر آن افزود، پروژه غرب در تقابل با اسلام موسوم به اسلام علیه اسلام بود. غربی‌ها به خوبی دریافته بودند که تنها راه مقابله با اسلام، درگیر کردن مسلمانان با یکدیگر بر اساس اختلافات مذهبی است و در این میان سلفیان تکفیری بهترین سربازان چنین تقابلی بودند.

حمله امریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ و تشکیل دولت شیعی در عراق، هراس کشورهای اسلامی از جمله مصر را نسبت به موج شیعی دوچندان کرد و بر اختلافات میان شیعه و سنی بیش از پیش دامن زد.

تقریباً در سه دهه حکومت مبارک بارها اتهام‌هایی به ایران مبنی بر توطئه

برای بی‌ثباتی کشور مطرح شد. جنگ ۳۳ روزه حزب الله لبنان با اسرائیل در سال ۲۰۰۶، تأثیر عمیقی بر طبقه نخبه و فرهیخته مصر داشت؛ چه این که جامعه نخبه مصری هنوز ذلت شکست جنگ ۶ روزه را از یاد نبرده بودند و پیمان کمپ دیوید نیز بیش از پیش موجب سرافکنندگی و نفرت آنان از رژیم صهیونیستی شده بود. پیروزی حزب الله بر رژیم تا دندان مسلح اسرائیل، سبب شد موج جدیدی از گرایش به تشیع، به ویژه در میان طبقه تحصیل کرده و فرهیخته مصر رقم بخورد.

چنین وضعیتی، هراس رژیم مبارک را از شیعه و علاقه مردم به حزب الله لبنان تشدید کرد و موج جدیدی از فشارها را به وجود آورد. بسیاری از شیعیان به بهانه واهی براندازی و عناد دستگیر می‌شدند. سال ۲۰۰۹ موجی از دستگیری رهبران شیعه، مطابق قوانین وضعیت اضطراری صورت گرفت. آن‌ها به تشکیل گروهی به منظور گسترش ایدئولوژی شیعه و آسیب زنده به اسلام متهم شدند.

سپتامبر ۲۰۰۹ دو وکیل مصری علیه دولت به دلیل توقف فعالیت شبکه تلویزیونی شیعه توسط ماهواره مصری نائل ست (به بهانه توهین این شبکه به نمادهای مقدس اهل سنت) اقامه دعوا

خود را آزادانه بیان کردند. حتی در سال ۱۳۹۱ نخستین حسینیه شیعیان با حضور شیخ علی کورانی از روحانیون برجسته قم، افتتاح شد و استقبال گرمی از وی در فرودگاه قاهره صورت گرفت و شیعیان با حضور شیخ علی کورانی روحانی برجسته شیعی، اولین حسینیه این کشور را رسماً افتتاح کردند. راسم النفیس از چهره‌های برجسته شیعی در مصر نیز تقاضای تشکیل حزب التحریر الشیعی را به دولت ارائه نمود که این حزب از حقوق شهروندی و مذهبی شیعه در مصر دفاع نماید.

راسم النفیس

اما هرچند فشار و خفقان سیاسی پس از انقلاب ۲۰۱۱ پایان یافته بود، اما دشمن خطرناک‌تر دیگری در کمین شیعه بود و آن سلفیان تکفیری بودند که با کمک و حمایت‌های مالی بسیار عربستان و دیگر دولتمردان ارتجاعی منطقه، به میدان مصاف با شیعه آمده بودند.

کردند. دو وکیل اسلامگرا نیز علیه وزیر اطلاع رسانی و ریاست ماهواره نائل ست اقامه دعوا کردند و خواستار توقف فعالیت شبکه فدک به دلیل توهین به عایشه و خلفای اسلامی شدند. یک سال بعد در اکتبر ۲۰۱۰ مأموران قضایی مصر ۱۲ شیعه را به ترویج دکتین شیعه، توهین به صحابه پیامبر ﷺ و توطئه برای سرنگونی رژیم حاکم و دریافت کمک‌های مالی خارجی متهم کردند.

۳. شیعیان مصر پس از بیداری اسلامی

شرایط به وجود آمده بعد از انقلاب مصر، موجب شد گروه‌ها و جریان‌های سیاسی وفکری، فضای مساعدتری را برای فعالیت‌های خود بیابند. در این میان شیعیان نیز از شرایط به وجود آمده استفاده کرده و حضور فعال‌تری را در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی رقم زدند.

در حالی که تا قبل از انقلاب مصر، شیعیان حق اجتماع و حتی اظهار علنی عقاید خود را نداشتند، اجتماعاتی را ترتیب دادند و به ویژه جمعه‌ها در مقام امام حسین علیه السلام در قاهره برای آشنا شدن با یکدیگر گرد هم آمدند و اعتقادات

1. Media Network, "Egyptian Lawyers Sue Nilesat over Shia TV Channel," September 27, 2010

سلفیان و وهابیان متعصب در راستای مقابله با شیعه به شیعه هراسی و شیعه ستیزی در ابعاد مختلف دست زدند و در این راستا شبکه‌های ماهواره‌ای مانند الناس، البرکه، الرحمه و... به تبلیغ شیعه هراسی پرداختند و شیوخ سلفی نیز بازیگران این سناریو شدند.

با به قدرت رسیدن اخوان المسلمین در مصر و ریاست مرسی، چنین تلقی می‌شد که شرایط برای شیعیان بهتر شود، اما مرسی که به جای تکیه بر مردم، چشم به دلارهای عربستان و از طرفی در فکر احیای روابط با اسرائیل بود، عرصه را بر شیعیان تنگ‌تر کرد و با حمایت از احزاب سلفی تند مانند النور، روند شیعه هراسی و شیعه ستیزی را سرعت بخشید.

پس از مرسی، سیسی که خود از وابستگان به حسنی مبارک بود، کوشید رویکرد حسنی مبارک را به شیعه در مصر زنده کند و با رویکردی ضد شیعی و ضد ایرانی، دوباره استبداد عصر مبارک را زنده کرد. اینک علیرغم آزادی‌های نسبی شیعیان و حضور گاه و بیگاه آنان در مناظرات ماهواره‌ای، اما همچنان خشونت نسبت به شیعیان وجود دارد که اوج آن را می‌توان در شهادت شیخ حسن شحاته مشاهده کرد.

به نوشته روزنامه الیوم السابع، به گفته مقامات امنیتی مصر، موج جدید مقابله با شیعه در این کشور آغاز شده است و دولت مصر به شدت با رشد و گسترش شیعه در مصر مقابله خواهد کرد. محمد مصطفی از روزنامه نگاران مصر، با زنده کردن دیدگاه‌های حسنی مبارک، شیعیان مصر را مردان ایران می‌نامد، که باید با آنها به مقابله پرداخت. به نوشته این روزنامه، دولت مصر تمامی شخصیت‌های شیعه و حتی صوفیان متمایل به شیعه را تحت نظر داشته و از مسافرت‌های آنان به ایران و یا کشورهای شیعی جلوگیری می‌کند.^۱

رئیس کمیته دینی پارلمان مصر - اسامه العبد - نیز پس از نشست سران شیعه برای تشکیل حزبی سیاسی، این حرکت‌ها را بی‌اثر شمرده و گفت: «شیعیان جایی در مصر ندارند و آنان هرگز نخواهند توانست به پارلمان و هیچ یک از نهادهای دولتی راه یابند؛ آن‌ها هیچ جایی در مصر ندارند.»^۲ همچنین عمر حمروش - دبیر کمیته امور دینی پارلمان مصر - نیز در واکنش به این نشست گفت: «فکر شیعه برای امنیت مصر تهدید تلقی می‌شود.»^۳ چهره‌هایی مانند عبدالمنعم الشحات، سخنگوی

1. <https://fa.shafaqna.com/news/159886/>

2. <https://fa.shafaqna.com/news/274063/>

۳. همان.

موج جدیدی از شیعه هراسی و شیعه ستیزی در مصر رقم خورده است. در یکی دو دهه اخیر، کتاب‌های متعددی علیه شیعه و خطر آن در مصر به چاپ رسیده و منتشر شده است که همراه با تهمت و افتراء به عقاید شیعه و همچنین ایجاد هراس از رشد شیعه در مصر بوده است. این آثار به دنبال تأثیرگذاری در ذهن مخاطبان جهت مقابله با فکر شیعی بوده‌اند و در این مسیر از هیچ تهمت و افترائی نیز پرهیز نکرده‌اند و به هر مستمسکی برای رسیدن به اهداف خود متوسل شده‌اند. به عنوان نمونه حمدی عبید در کتاب «مصر و الشيعة بين صراع الماضي و خطر المستقبل» ابتدا به زعم خود احادیثی را از منابع شیعه ذکر می‌کند که در آنها مصر و مردم آن به شدت نکوهش شده‌اند و بر این اساس می‌کوشد تا از ریشه نگاه شیعه به مصر را نگاهی توأم با نکوهش و دشمنی معرفی کند.^۴ وی سپس عصر فاطمیان را که بنا بر گزارش بسیاری از مورخین عصری توأم با تساهل و تسامح با مذاهب دیگر بوده است را عصری تاریک و فاطمیان را حاکمانی بسیار جنایتکار و ظالم نسبت به اهل سنت معرفی می‌کند.^۵

۴. حمدی عبید، مصر و الشيعة...، ص ۵۱-۵۹: (مصر و اهلها عند الشيعة الإمامية الاثني عشرية)، مرکز التتوير للدراسات الانسانية، قاهره، ۲۰۱۳.
۵. همان، ص ۱۰۱-۲۱۵.

گروه دعوه السلفيه، شیعیان را خوارج عصر خواند^۱ و در راستای شیعه هراسی، شیعیان را بمب‌های ساعتی مصر معرفی می‌کنند.^۲

چنین وضعیتی سبب شد که تنها حسینیه رسمی مصر مدت کوتاهی پس از افتتاح تعطیل شود و تقاضای احمد راسم النفیس برای ایجاد حزب التحریر الشیعی توسط مراجع قانونی مصر رد شود. با این حال جامعه شیعه مصر به علل گوناگونی که برخی از آنها گذشت، به شدت در حال رشد است و نفوذ آن نیز نه تنها در میان اجتماع که بیشتر در میان نخبگان و فرهیختگان جامعه مصر می‌باشد.^۳ شاید بتوان علت اساسی تهاجم بی سابقه سلفیان به شیعه در مصر را نیز در دل همین حقیقت جستجو کرد.

۴. شیعه هراسی در مصر

همان گونه که گفته شد پس از انقلاب اسلامی ایران و به علت علاقه و اشتیاق مردم مصر به اهل بیت، رغبت مصریان به مذهب شیعه افزایش یافته است و چنین وضعیتی موجب هراس معاندان شیعه، به ویژه سلفیان شده است. به همین سبب

4. <https://www.youm7.com/story/2017/5/9/>

۲. همان.

6. <https://www.asriran.com/fa/news/336432>

وی آنگاه اتهامات بسیاری را به عقاید، فقه و تفسیر شیعه وارد کرده و مقابله اقشار و طبقات مختلف مصری را با اندیشه شیعه بیان می‌کند و آنگاه با نگاهی به زعم خود آینده پژوهانه تهدیدهای شیعه برای جامعه مصر و کلاً جهان اسلام را برمی‌شمارد.^۱

همچنین بسیاری از شبکه‌های ماهواره‌ای ضد شیعه مانند الناس، الرحمه، البرکه و.. از مصر تغذیه می‌شوند و بسیاری از شیوخ ضد شیعی سلفی مبلغان وهابیت در این شبکه‌ها هستند که از آن جمله می‌توان به محمد حسان، الحوینی، یاسر برهامی و... اشاره کرد.

در مجموع می‌توان گفت پس از عربستان، مهم‌ترین کانون ترویج شیعه هراسی و شیعه ستیزی مصر می‌باشد. این در حالی است که قدر مشترک میان شیعه و مردم مصر، محبت اهل بیت و وجود مزارهای مربوط به اهل بیت علیهم‌السلام است که مورد توجه بسیار مردم مصر قرار دارد و در حقیقت این متعصبین و سلفیان تکفیری هستند که فضای مذهبی مصر را بسیار متشنج کرده‌اند.

۱. همان، مصر و الشيعة، ص ۲۵۵-۳۸۹ (مصر و الشيعة: خطر المستقبل)

منابع فارسی و عربی:

ابن اثیر، عزالدین علی بن ابی‌الکرم، الکامل فی التاریخ، بیروت، دار صادر، ۱۹۶۵ م.

ابن تغری بردی، یوسف، النجوم الزاهرة فی ملوک مصر والقاهرة، قاهره، المؤسسة المصرية العامة، ۱۳۸۳ ق/ ۱۹۶۳ م.

ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، تاریخ: دیوان مبتدا والخبر فی تاریخ العرب، تحقیق خلیل شحاده، دارالفکر، ۱۹۸۸ م.

احمد بن علی مقریزی، السلوک لمعرفة الدول الملوک، به کوشش محمد مصطفی زباده، قاهره: مطبعة دارالکتب المصرية، ۱۹۳۶.

بروکلمان، کارل، تاریخ ملل و دول اسلامی، ص ۲۳۹، ترجمه هادی جزائری، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۳ ش.

بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۹۹۶ م.

پاک‌آیین، محسن، «مودة آل البيت علیهم‌السلام فی مصر»، ترجمه عباس الاسدی، در مجله رساله الثقلین، شماره ۱۳، ۱۳۷۴ ش.

جلیلی، مهدی، «گرایش‌های شیعی در مصر تا میانه سده سوم هجری»، الهیات و معارف اسلامی، شماره ۵۵، ۱۳۸۱.

جماعة من العلماء، موقف كبار علماء الأزهر الشريف فی الشيعة، داراليسر، قاهره، ۱۴۳۲ ق.

حمدي عبيد، مصر و الشيعة بين صراع الماضي و خطر المستقبل، (مصر و اهلها عند الشيعة الامامية الاثني عشرية)، مركز التنوير للدراسات الانسانية، قاهره، ۲۰۱۳.

سعید عبدالفتاح (بی‌تا)، مصر و الشام

منابع لاتین:

Muir, William, The Mamluke or Slave Dynasty of Egypt, p.30, London: Smith, Elder & Co. 15 Water. Place, 1896.

منابع اینترنتی:

Media Network, "Egyptian Lawyers Sue Nilesat over Shia TV Channel," September 27, 2010

<https://fa.shafaqna.com/news/159886/>

<https://fa.shafaqna.com/news/274063/>

<https://www.youm7.com/story/20179/5/>

<https://www.asriran.com/fa/news/336432>

www.youm7.com/story/201628/2/

www.tasnimnews.com/fa/news/13951045424/23/01/

www.tasnimnews.com/fa/news/13951045424/23/01/

فی عصر الایوبیین و الممالیک، بیروت: دارالنهضة العربية.

الطبری، محمد بن جریر، تاریخ الطبری، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، بی تا.

عبدالمنعم محمدحسین، جوانب من تاریخ مصر فی عصری الایوبیین و الممالیک، دارالمعرفة الجامعية.

علیزاده موسوی، سید مهدی، الأزهر شناسی، قم، موسسه البیان، ۱۳۹۸.

محمود رزق سلیم، عصر سلاطین الممالیک و نتاجه العلمی و الادبی، قاهره: المطبعة النموذجية، ۱۹۶۲.

مقریزی، احمد بن علی، المواعظ و الاعتبار فی ذکر الخطط و الاثار، لندن، موسسه الفرقان للتراث الاسلامی، ۱۴۲۲ ق.

ناصری طاهری، عبدالله، فاطمیان در مصر، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹ ش.

نشریه حقیقه دولیة الاردنیة، تاریخ ۲۰۰۹/۴/۱۹.

وردانی، صالح، شیعه در مصر، ترجمه عبدالحسین بینش، قم، موسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۲ ش.